

18. YÜZYILIN ÜNLÜ HEKİMİ ABBÂS VESİM VE TIP KİTABI¹²

Shaymaa İMAD³

Doç. Dr. Sevim YILMAZ ÖNDER⁴

ÖZET

18. yüzyılın önemli bir hekimi olan Abbâs VesİM, Süleymaniye Dârü't-tıbbında yetişmiş, İstanbul'da Fatih'te Sultan Selim Çarşısında bir muayenehane açmış, orada hekimlik mesleğini icra etmiştir. VesİM'in Mehmed Sâdık adında hekimbaşılık yapmış bir yeğeni olduğu bilinmektedir. Abbâs VesİM'in kaleme aldığı eserler onun oldukça iyi bir eğitim aldığını gösterir. Kırk yıl, doğum yeri olan İstanbul'da sabırla çalışmış, ilmini ilerletmek gayesiyle Mekke, Medine ve Mısır'a seyahatlerde bulunmuş, oralarda birçok ilim adamıyla görüşüp onlardan istifade etmiştir. Aynı zamanda Batı hekimlerini de takip etmiş Latince, Yunanca ve İtalyanca ile Afrika'da konuşulan bazı dilleri öğrenmiştir. Abbâs VesİM'in tıp alanında kaleme aldığı önemli eseri Düstûru'l-VesİM fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm'dir. Eser, Batılılaşma yolundaki Türk tıbbının bir ürünüdür. Eser, 1161 / 1748'de yazılmıştır. Bu eserde her hastalığın önce Arapça, daha sonra Türkçe karşılığı verilip açıklanmıştır. Her hastalık sebep, belirtiler ve ilaç olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Yazar, Batılı ve Doğulu hekimlerden alıntılar yapmıştır. Eserin İstanbul'da birçok nüshası bulunmasına rağmen dilinin ağırlığı nedeniyle bugüne kadar eserin tamamı detaylı bir biçimde çalışılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Tıp Tarihi, Abbâs VesİM, Düstûru'l-VesİM Fî Tıbbı'l-Cedîd Ve'l-Kadîm Kitabı

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² *Düstûru'l-VesİM fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm* adlı eserin ilk bölümü, Shayma İmad tarafından Doç. Dr. Sevim Yılmaz Önder danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde doktora tezi olarak çalışılmaktadır. Eserin geri kalan kısımları makalenin yazarları tarafından proje olarak planlanmıştır.

³ Musul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Musul- IRAK, Yıldız Teknik Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD Doktora Öğrencisi, shaymaaamad1979@gmail.com

⁴ Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ABBÂS VESÎM HAYATI VE ESERLERİ

18. yy.'ın önemli bir hekimi olan Abbâs Vesîm, halk arasında “Kambur Vesim” (el-Ahdeb) lakabıyla tanınmıştır. İstanbul'da doğan ve Süleymaniye Dârü't-Tıbbında yetişen Vesîm Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklarda babasının ismi Abdurrahman olarak geçer. İstanbul'da Fatih'te Sultan Selim Çarşısında bir dükkân açan ve orada hekimlik yapan. Vesîm'in Mehmed Sâdık adında hekimbaşılık yapmış bir yeğeni de olduğu bilinmektedir.⁵

Abbâs Vesîm'in kaleme aldığı eserlerden Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm'in önsözünde eğitimi ile ilgili önemli bilgiler verilir. Bu önsözde hocaları, eğitimi, seyahatleri ve amaçları ile ilgili açıklamalar yapılır:

ترجمة المؤلف رحمة الله عليه:

هو العلامة درويش عباس وسيم بن عبد الرحمن بن عبد الله القسطنطيني البروسوي الحنفي الاحدب
الاديب المنجم الماهر الطبيب الحاذق الصوفي العارف الخلوتي ثم القادري ثم النقشبندي قرا كتبا عديدة
في علم الطب واخذه عن الاستاذ المنشئ المدرس والطبيب السلطاني الفاضل علي البروسوي وعن ابيه
الفاضل درويش عمر الشفائي البروسوي الشهير ومهر في الطب وطالع غالب كتبه واخذه اخذ حاذق وخبير و
اتقنه واخذ علم الحكمة عن العالم اسعد البانيوي وقرا عليه بالفارسية واخذها عنه وقرا كتاب المثنوي وغالب
الكتب المفيدة بالفارسية على اساتذة اجلاء. واخذ الخط التعليق عن الاستاذ محمد رفيع
كاتب زاده قاضي العساكر ورئيس الاطباء في الدولة وبرع بالادب والطب والحكمة وغيرها
من الفنون واخذ النجوم عند الشيخ احمد المصري وغيره وشرح زيج الغ بيك في علم النجوم و
الف كتابا في الطب سماه **دستور الوسيم في الطب الجديد و القديم** وله اثار في الطب الجديد الكيمياوي
في مجلدات ورسالة في الوقف وغيرها من الاثار وفتح حانوتا بالقرب من جامع السلطان
سليم خان واشتهر في دار الخلافة وكان ينظم الشعر المرغوب في التركية وله ديوان معروف
توفي في ليلة الجمعة سلخ شوال وقيل سلخ ذي القعدة في سنة او سنة واتفق ان الشمس
انكسفت في ذلك اليوم كليا الا اصبعاً من اربعة عشر اصابع اه مزجا من سلك الدرر ومن مجموعة
التراجم لشيخ الاسلام عارف حكمت بي
رحمة الله عليهم اجمعين

⁵ İ. Tuğluk (2015), s. 772-3.

Allah'ın rahmeti üzerine olsun

Derviş Abbas Vesim, Abdurrahman oğlu, Abdullah El-Kostantinî El-Bursevî El-Hanafî El-Ahdeb (kambur) oğlu, alimdir. Edebiyatçı, astronom, yetenekli hekim, becerikli sufî, bilgili, Halvetî ve sonrası Kadirî ve sonrası Nakşebendîdir. Çok kitapları okumuştur. Tıp bilgisini ve ilim tahsilini Bursalı Tabib Sultan Ali ile babası Bursalı ünlü Ömer Şifa'iden aldı. Tıp konusunda başarılıdır. Ve onların kitapları çok okumuştur. Ve becerikli, uzmanı bir kişi gibi olmuştur. Yanyalı Esad adlı alimden, hikmet bilgisi ve Farsça okumuştur. Mesnevi'yi ve en ünlü Farsça kitapları değerli hocalarla okumuştur. Baş hekim olan Mehmet Refî Katipzâde Efendiden talik yazı öğrenmiş. Edebiyat, tıp, hikmet ve başka fen bilimleri öğrenmiştir. Mısırlı Ahmet'ten astronomi ve astroloji öğrenmiştir. Tıp ilmi hakkında bir kitap yazmıştır Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm olarak adlandırılmıştır. Yeni kimyasal tıp konusunda Risaletü'l-vefk bir eseri de vardır. Sultan Selim Han camisi yanında bir dükkan açmıştır. Daru'l-hilafet de tanınmıştır. Ve Türkçede bazı şiirleri yazmış. Onun bilinen bir divanı vardır. Cuma gecesi Şevval ayında sonu vefat etmiştir. Ve Zi ka'de ayında olduğu söylenmiştir. 1175 yılı ya da 1172 yılıdır. O günde güneş tam tutulmuş. Sadece bir parmak on dört parmaktan kalmış. Anlaşılmıştır. - Şeyhu'l-İslam Arif Hikmet Efendi'den tercüme mecmuaları ve Silk-El Dürer'den karışmıştır. Hepsini Allah rahmet eylesin.

Kırk yıl doğum yeri olan İstanbul'da çalışmış ve tıp konusundaki bilgisini ilerletmek amacıyla Mekke, Medine ve Mısır'a akademik araştırma gezileri yapmış. Bu yerlerde birçok bilim adamıyla görüşüp onlardan istifade etmiştir. Aynı zamanda Batı hekimlerini de takip etmek amacıyla Latince, Yunanca ve İtalyanca öğrenmiştir. Abbâs Vesîm, bu önsözde övdüğü ve üstadım diye bahsettiği Mevlâna Kâtipzâde Mehmed Refî' Efendi'den tıp ile ilgili bilgiler aldığını belirtir. *Nehcü'l-Bülûğ*'un önsözünde astronomi ile ilgili bilgileri Mevlânâ Ahmed Mısırî'den aldığını, astronomi konusunda birçok kitap ve risâle incelediğini ifade eder.⁶

Müstakimzâde, Abbâs Vesîm'in ta'lik hattını Hekimbaşı Kâtipzâde Refî Efendi'den, tıp eğitimini Bursalı Ali ve onun üstadı Derviş Ömer Şifâî'den aldığını, felsefe ilmini ve Farsçayı Yanyalı Es'ad Efendi'den; Örfî, Sâ'ib ve Şevket divanlarını, Mesnevî-i Şerîf'i Derviş Sâdık Fethiyevî, Derviş Şâhid ve Derviş Düstûr'dan talim ettiğini belirtir.

⁶ Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm, Mukaddime bölümü; İ. Tuğluk (2015), s. 773.

Vesîletü'l-Metâlib fî İlmi't-Terâkib'in ön sözünde Abbâs Vesîm, tıp ilmini Hayâtî-zâde Mehmet Emin Efendi'den aldığını, eseri yazarken Petro adındaki Yunan hekimiyle bazı zorlukları mütalaa ettiklerini belirtir.⁷

Biyografisini anlatan eserlerde kendisinin tasavvufî yönü üzerinde de durulur. Halvetî, Kâdirî ve Nakşibendî tarikatlarına intisap eden Abbâs Vesîm, son olarak Mehmed Emin Tokâdî'ye bağlanmıştır.

Abbâs Vesîm, 29 Şevval 1173 (13 Haziran 1760) Cuma günü vefat etmiş ve Edirnekapı dışına defnedilmiştir.⁸

ESERLERİ

Abbâs Vesîm'in divanının yanı sıra tıp, astronomi alanında kaleme alınmış birçok eseri vardır. Ayrıca kaynaklarda vefk ile ilgili bir eseri olduğu belirtilir. *Risâle-i Vefk* adlı eserine kütüphane kayıtlarında ulaşılamamıştır. Sırrı Akıncı, Abbâs Vesîm'le ilgili makalesinde hiçbir kaynak vermeden şairin İslam hukuku (fıkıh) ile ilgili bir eseri olduğunu belirtir.⁹

1. Nehcü'l-Bülûğ fî Şerhi Zîc-i Ulûğ

Uluğ Bey Zîcî'nin Türkçe şerhi olan eser, Sultan I. Mahmud'a sunulmuştur. Abbâs Vesîm, hocası Ahmed Mısrî'in isteği üzerine eseri Türkçeye tercüme etmiştir. *Nehcü'l-Bülûğ* ismi ebced hesabıyla yazarın eseri tercümeyle başladığı tarihi (H. 1158) gösterir. Ancak Abbâs Vesîm, eserinde Uluğ Bey'in verdiği örnekleri İstanbul'u esas alarak kendisi yeniden düzenlemiştir. Yazar, eski Türk takvimini incelemiş ve metinde olmayan İbrânî ve Rûmî takvimleri ilave etmiştir.¹⁰

2. Risâle fî Rü'yeti'l-Hilâl

1740'ta kaleme alınan eser Arapça'dır. Eserde Ay'ın görünüşü ve çizgileri hakkında bilgi verilir.¹¹

3. Risâle-i Vefk

⁷ İ. Tuğluk (2007), s. 30.

⁸ İ. Tuğluk (2007), s. 30.

⁹ S. Akıncı, (1961) s. 697.

¹⁰ Daha fazla bilgi için bk. E. İhsanoğlu, (1997) ve C. Baltacı (1992).

¹¹ Daha fazla bilgi için bk. S. Akıncı (1961) ve C. Baltacı (1992)

Kaynaklarda Abbâs Vesîm'in mükemmel bir vefk risâlesi olduğu belirtilir. Kütüphane taramalarında bu esere ulaşılamamaktadır.¹²

4. Tercemeti Kitâbi'l-Bircendî Mine'l-Husûf ve'l-Küsûf

Eser, Al-Bircendî'nin Hâşiye Alâ şerhi'l-mulahhas Fi'l-Hay adlı eserinin onuncu babı olan husuf ve kûsûf (güneş ve ay tutulması) bahsinin tercümesidir.¹³

5. Vesîletü'l-Metâlib fî 'İlmi't-Terâkib

Vesîletü'l-metâlib fî İlmi't-Terâkib, Macar hekim Gorgos'un Akrobadin adlı eserinin tercümesidir. Yazar, eseri Yunan hekim Petro ile gözden geçirmiş ve kısmen tercüme etmiştir. Tecrübe ettiği ilaçlardan da söz eden Abbâs Vesîm, eseri kaleme alırken Bursalı hekim Ali Münşî'nin eserinden de istifade etmiş, aynı zamanda Hekimbaşı Hayatî-zâde Mehmed Emîn Efendi de yazarın bazı müşküllerini halletmiştir. Abbas Vesim Efendi'nin verem hakkındaki görüşleri ve mikrobi tarifi zamanına göre ileri bir seviye olarak kabul edilmektedir. (İ:A:)

6. Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbi'l-Cedîd ve'l-Kadîm

Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbi'l-Cedîd ve'l-Kadîm, Abbâs Vesîm'in tıp alanında kaleme aldığı önemli bir eserdir. Eser, Batılılaşma yolundaki Türk tıbbının bir ürünüdür. Eser, H. 1161 / M. 1748'de yazılmıştır.

DÜSTÛRU'L-VESÎM FÎ TIBBİ'L-CEDÎD VE'L-KADÎM

Eserde her hastalığın önce Arapça terminolojisi verilmiş, sonra Türkçe ve Farsça karşılıklarının verildiği görülmektedir. Genellikle her hastalık sebep, belirtiler ve ilaç olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Yazar, Batılı ve Doğulu hekimlerden alıntılar yapmıştır. Eser üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır.¹⁴

Eserin Nüshaları:

1. Ragıp Paşa Kütüphanesi: Nu: 946 (1062 yaprak), 947 (1026 yaprak), nesihle, 1062-1026 yaprak, 31,9x20 (24x18) cm, 35 str.
2. Beyazıt Devlet Kütüphanesi: Nu: 4097, nesihle, 843 vr., 33.5x20.5 (27x11.5) cm, 45 str.

¹² İ. Tuğluk (2007), s. 30.

¹³ Daha fazla bilgi için bk. E. İhsanoğlu (1997) ve C. Baltacı (1992)

¹⁴ S. Akıncı, (1964) 146, 131-142.

Sırrı Akıncı, eseri tanıtırken yukarıda zikredilen nüshaları tespit ettiğini, özel kütüphanelerde eserin nüshalarının bulunup bulunmadığını bilmediğini ifade eder. Eserin iki nüshası daha vardır.

3. Arkeoloji Müzesi: Arkeoloji Müzesi'ndeki nüsha dört cilttir:

a. Nu: 724, rika, 393 vr. 34x22 (25.5x13) cm.

b. Nu: 725, rika, 34x22, (25.5x13)

c. Nu: 726, nesihle, 309 vr. 32x20 (25.5x12)

ç. Nu: 727, nesihle, 219 vr. 32x20.5 (25.4x12)

4. Topkapı Sarayı Kütüphanesi: nr: EH 1821, nesihle, 314 mmx185 mm 498 vr. 35 str. (I. Cilt)

Nesihle, 314 mm x 185 mm, 514 vr. 35 str. (C.2) (Karatay, 1961: 380)

Kitap bir ön sözle başlar. Yazar, bu bölümde Allah'a hamd ve sena ettikten, Hz. Muhammed'e salavat getirdikten sonra ilim yolunda yaptığı çalışmalar konusunda bilgi verir, eseri nasıl oluşturduğunu anlatır. Sultan III. Mustafa için yaptığı macunu anlatır. Eserin ön sözünde manzum parçalar da vardır.

Sonraki bölümde kitabın içindekiler bölümü sıralanmıştır. Buna göre kitap şu bölümlerden oluşur:

Mukaddime: Bu bölümde tıpta bilinmesi gereken kurallar anlatılmıştır.

Birinci Bölüm: Baştan ayağa kadar hastalıkların özellikleri anlatılmıştır.

İkinci Bölüm: Kadın ve çocuk hastalıkları anlatılmıştır.

Üçüncü Bölüm: Tümörler ve ülserler anlatılmıştır.

Dördüncü Bölüm: İlaçlar anlatılmıştır.

Hâtime: Bu bölümde hekimlere tavsiyelerde bulunmuştur.

El-Muqaddime (Önsöz) (3b)

BİRİNCİ KİTAP: El Kitābu'l-evvel fī emrāzi'l-hāşile min āfāti'l-kuva'l-hayvāniyye ve'n-nefsāniyyetü'l-muhtaşşa li'r-ricāl bi-'uzv 'uzv mine'r-re's ile'l-kağem (ayaktan başa kadar, erkeklere özgü her organın hayvaniye ve psikolojik kuvvetlerin hastalıkları) (13b)

1. Bāb: fī emrāzi'r-re's ve'd-dimāğ ve'n-nuḥā' (baş ve beyin ve omurilik hastalıkları) (14a)
2. Bāb: Fī emrāzi'l-'ayn ve aḥvāluhu (göz hastalıkları) (58b)
3. Bāb: Fī emrāzi'l-üzñ (kulak hastalıkları) (74a)

4. Bāb: Fī emrāzi'l-enf (burun hastalıkları) (81b)
5. Bāb: Fī emrāzi'l-fem ve'ş-şefeteyn ve'l-lişe ve āfātü'l-mazğ ve'l-esnān ve'l-lisān (ağız, dudaklar ve diş eti hastalıkları ve ağızda çiğneme ve dişleri ve dili) (88b)
6. Bāb: Fī emrāzi'l-halk (boğaz hastalıkları) (112b)
7. Bāb: Fī āfāt ālāti't-teneffüs ve emrāzu'ş-şadr ve'r-riye (nefes hastalıkları, göğüs ve akciğer hastalıkları) (118b)
8. Bāb: Fī emrāzi'l-kalb (kalp hastalıkları) (164a)
9. Bāb: Fī emrāzi'l-merī (yemek borusu hastalıkları) (171a)
10. Bāb: Fī emrāzi'l-mi'de (mide hastalıkları) (175a)
11. Bāb: Fī emrāzi'l-em'ā (bağırsak hastalıkları) (229a)
12. Bāb: Fī emrāzi'l-mak'ad (makat hastalıkları) (300b)
13. Bāb: Fī emrāzi'l-māsārīkā (bağırsak zarı hastalıkları (lesser omentum Lat.)) (311b)
14. Bāb: Fī emrāzi'l-ṭ-ṭahāl ve'l-marāre (dalak ve öd kesesi ağrısı) (316a)
15. Bāb: Fī emrāzi'l-kebed (karaciğer hastalıkları) (333a)
16. Bāb: Fī emrāzi'l-kile (böbrek hastalıkları) (344b)
17. Bāb: Fī emrāzi'l-meşāne (mesane hastalıkları) (355b)
18. Bāb: Fī emrāzi'l-każīb min a'zā'i't-tenāsül (üreme organlarından erkek cinsel organı hastalıkları) (367b)
19. Bāb: Fī emrāzi'l-ünşeyeyn min a'zā'i't-tenāsül (üreme organlarından iki husye hastalıkları) (381a)
20. Bāb: Fī emrāzi'l-ṭ-ṭarafīye (kol ve bacak hastalıkları) (384b)

İKİNCİ KİTAB: El Kitābu'ş-şānī fī emrāzi'l-muhtaşa li'n-nisā' ve'l-etfāl ve'ş-şıbyān (kadınlar, çocuklar ve gençlere özgü hastalıkları) (399b)

1. Bāb: Fī emrāzi'ş-şedyeyn (memeler hastalıkları) (399b)
2. Bāb: Fī emrāzi'r-rahim en-nisā' elletī gayrı'l-ḥavāmil ve'n-nefsā' (hamile olmayan ve lohusa kadın rahim hastalıklar) (403a)
3. Bāb: Fī aḥvālī'l-ḥavāmil ve'c-cenīn (hamile ve cenin durumları) (452a)
4. Bāb: Fī emrāzi'l-ārīza li'l-ḥavāmil fī müddeti'l-ḥamil (hamilelik zamanında hamilede oluşan hastalıkları) (465a)
5. Bāb: Fī 'usrı'l-vilādet ve teshīluhu ve tedbīr iḥrācı'l-meşīme ve'c-cenīni'l-meyit (doğum zorlukları ve kolaylaştırma ve döl yatağı ve ölü ceninin çıkartılması konusunda öneriler) (476a)
6. Bāb: Fī emrāzi'l-ārīza li'n-nefsā' (lohusada oluşan hastalıkları) (482b)

7. Bāb: Fī tedbīri'l-mevlūd ve terbiyetuhā mine'l-mehd ile'l-laḥd (doğan bebek için önlemleri ve beşik lahite(taş mezara) yetiştirilmesi(terbiyesi) (varak no)
8. Bāb: Fī emrāzi'l-murzi'a ve āfāti'l-leben (sütanne ve süt hastalıkları) (494b)
9. Bāb: Fī kelāmi'l-mücmel fī tedbīri'l-eṭfāl (kısaca bebekler için yapılacaklar) (497a)
10. Bāb: Fī'l-kelāmi'l-küllī fī ḥıfz şıḥḥatı's-şıbyān ve'l-eṭfāl min işābet 'aynu'r-redī (genel olarak bebekler ve çocukların sağlığının nazar değmesinden korunması) (501b)
11. Bāb: Fī emrāzi'r-re's ve'd-dimāgu'l-eṭfāl ve's-şıbyān (bebek ve çocuklar için baş ve beyin hastalıkları) (503b)
12. Bāb: Fī emrāzi'l-'aynu'l-eṭfāl (bebeklerde göz hastalıkları) (511a)
13. Bāb: Fī emrāzi'l-üzn (kulak hastalıkları) (512b)
14. Bāb: Fī emrāzi'l-enf (burun hastalıkları) (514b)
15. Bāb: Fī emrāzi'l-fem ve'l-lisān ve'l-lişe ve'l-esnān (ağız ve dil ve diş eti hastalıkları) (514b)
16. Bāb: Fī emrāzi'l-ḥalk ve's-şadr ve'r-riye (boğaz ve göğüs ve akciğer hastalıkları) (516b)
17. Bāb: Fī emrāzi'l-mi'de (mide hastalıkları) (517b)
18. Bāb: Fī emrāzi'l-kebed ve't-ṭaḥāl ve'l-merāk (karaciğer ve dalak ve karın üst-dış yan bölgesi (hipokondr) hastalıkları) (519b)
19. Bāb: Fī emrāzi'l-kile ve'l-meşāne (böbrek ve mesane hastalıkları) (520b)
20. Bāb: Fī erāzi'l-em'ā (bağırsak hastalıkları) (521b)
21. Bāb: Fī ḥummeyyāt ve emrāzu'c-cildiyyetü'l-eṭfāl ve's-şıbyān (bebek ve çocuklarda ateş ve deri hastalıkları,) (526a)
22. Bāb: Fī te'dībi's-şıbyān ve sīret tedbīri's-siyāseti's-şıbyān ba'dı'l-bulūg (ergenlik sonrası çocukların terbiye edilmesi ve çocuklara güzel davranış öğretilmesi) (527b)

ÜÇÜNCÜ KİTAP: El Kitābu's-ş-şālīş fī kelāmi'l-küllī ve'c-cüz'ī li-emrāzi'l-letī yāḥtaş bi-'uzv dūn 'uzv ve esBābuhā ve 'alāmātuhā ve mu'ālecātuhā elmurād bi'l-marāzi'l-'ām mā-yağmuru'l-beden külluhu amma'l-'urüz li-cümletihī ke'l-ḥummeyyāt av li-ḥudūşihī fī eyi 'uzv kān ke'l-büşūr ve'l-evrām ve tafarruqu'l-ittişāl (genel ve az olarak hastalıklara bazı organın özgü ve sebepleri ve alametleri ve tedavileri, hastalık amacıyla bütün bedenin tamiri ama bütüne bildirmeleri ateşler gibi ya da herhangi bir organda meydana gelen sivilceler ve veremler gibi)

1. Bāb: Fī āfāt istiḥāleti'l-kilūs (keylūs) ile'd-dem ve āfātuhu ve āfāt taḥammuru'd-dem (besinlerin kana karışmamasının oluşturduğu hastalıklar ve fermantasyon hastalıkları) (1b)

2. Bāb: Fi'l-ḥumeyyāt ve envā'uhā (ateş ve türleri) (2b)
3. Bāb:Fi'l-ḥumeyyāti'l-yevmiyye ve's-senoḥis ve māhiyetuhā ve keyfiyyet aḥzuhā (çok etli yemek ve çok içmenin sebep olduğu günlük ateşler ve senoḥis (synocha, synochus) ateşi) ve mahiyeti ve durumu) (30b)
4. Bāb: Fī ḥumeyyāti'l-'afniyye (kokuşma ateşleri) (34b)
5. Bāb: Fī-ḥummeyāti'd-dāire (her gün oluşan ateşi) (40a)
6. Bāb: Fī ḥummeyāti'l-mürekkebe (bileşik ateşleri) (46a)
7. Bāb: Fī ḥumeyyāti'l-'araziyyetü'r-rediyyetü'l-vebā'iyetü's-sāriye ve ḥumma'd-dıkiyye ve's- şeyḥūḥiyye (kötü oluşan ateşi ve (enfeksiyon (epidemic fever) ateş ve verem ateşi (48a)
8. Bāb: Fi'l-baḥḥārīn ve 'alāmāti's-şāliḥatü'l-maḥmūde ve'r-rediyye ve'l-inzār bi'l-ḥavādiş ve'l- intikāl min marāz ilā marāz ve tedbīrū'n-nākīhīn (depresyon ve alametleri ve sağlıklı görünen ve kötü alametleri ve endişe hastalığı ve ateşten dolayı önce sağır oluyor sonra ishal oluyor. vb.) nöbet ve nekahat döneminde alınacak önlemler) (53b)
9. Bāb: Fi'l-evrāmī'l-ḥārre ve'l-bāride (sıcak ve soğuk veremler) (64b)
10. Bāb: Fi'l-büşūr (sivilce) (87a)
11. Bāb: Fi'l-ḳurūḥāt (yara ve ülserler) (103a)
12. Bāb: Fi'c-carāḥāt. (yara ve irinler) (113a)
13. Bāb: Fi'l-kesr ve'l-vitī ve'l-ḥal' ve's-şakāk ve ḥarḳın'-nār ve'l-mā' ve 'ilelü'l-azāfir ve fesādü'l- atrāf bi'l-berd (kırık ve çıkık ve etin sıyrılması ve ateş ve su yakması ve tırnaklar (134b)
14. Bāb: Fī aḥvālī'c-cild (deri durumları) (136a)
15. Bāb: Fī aḥvālī's-şar(saç durumları) (140a)
16. Bāb: Fī kemiyyeti'l- beden ve keşreti'l-'araḳ ve netni'r-rāyiḥa (beden kemiyyeti ve ter çokluğu ve kötü kokma) (144b)
17. Bāb: Fī māhiyyeti's-sümüm ve les'u'l-ḥayvānātü's-semmiyye ve'l-iḥtirāz minhā ve 'alāmātü'l-vāḳi'a fī te'şrihā ve tedbīr 'ilacātuhā bi-ḳavl-ı küllī ve cüz'ī (zehirler mahiyeti ve zehirli haşere sokması ve korunması ve zehirlenme alametleri ve genel ve az olarak tedbiri ve tedavisi) (147a)

DÖRDÜNCÜ KİTAP: Kimyasal ve Galinus tıbbına göre genel ve kısaca basit (tek bir şeyden oluşan) ve bileşik ilaçların kanunları)

1. Bāb: Fī aḥzī'l-edviye ve māhiyetuhā ve keyfiyyet teşriuhā (ilaç alması ve mahiyeti ve etkisi) (154b)

2. Bāb: Fī ma‘rifet kuva‘l-edviyetü‘l-müfrede bi-tarıki‘ş-şelāşe ve beyān şıfātu‘l-edviye ve‘l-ağdiye ve mizāc eşyā‘u‘l-mümtezice bi-mizācı‘ş-şānī kad yekūn ğalağan vāki‘ bi-levn ve rāyiha ve ta‘am (basit ilaçlar, kuvvetleri keşfetme, hissetme ve ilaçlar ve gıdaların özellikleri ve koku ve renk ve tadına bakarak yanlış ilaç yapımı ve ikinci yapı ile uyumlu maddeler) (158a)
3. Bāb: Fī ta‘rifi‘l-kimyā ve aḥkāmuhā ve ḥavāşuhā ve ḥilkatü‘l-müvelledätü‘ş-şelāşe (kimya tanımı ve hükümleri ve özellikleri ve üç maddenin yaratılışı) (161b)
4. Bāb: Fi‘l-müfredāti‘c-cinsi‘l-ma‘deniyye ve‘n- nebātiyye ve‘l- ḥayvāniyye (maden ve bitkisel ve hayvan çeşidi (kısmı) basit olanları) (163b)
5. Bāb:-ilaçlar
6. Bāb: Fī edviyeti‘l- munaḳkıye (temizleyen ilaç) (311b)
7. Bāb: Fī istiḥrāc emyāhi‘l-müfrede ve‘l- mürekkebetü‘l-müstaḳtara (basit ve bileşik damıtık sular çıkarması) (329a)
8. Bāb: Fī istiḳtārāti‘l-ervāḥ mine‘l-müvelledāti‘ş-şelāşe (üç maddeden özlerin damlatması) (337a)
9. Bāb: Fī istiḳtārāti‘l-edhān mine‘l-müvelledāti‘ş-şelāşe (üç maddeden yağların damlatması) (348b)
10. Bāb: Fi‘l-belesānāti‘l-müfrede ve‘l-mürekkebe ve‘l- maḥlūlātu‘l-müsta‘mele fi ḥāzihi‘ş-şinā‘a (bu sanatta basit ve bileşik belsem ağaçları ve kullanılan çözeltiler) (355a)
11. Bāb: Fi‘l-mukellsāt ve‘ t-turābāt ve‘z- za‘ferānāt (maden kireçlileri ve bitkisel topraklar ve demir pası) (364b)
12. Bāb: Fī istiḥrācı‘l-emlāḥ (tuz çıkarması) (373a)
13. Bāb: Fi‘z-zebāyiḳ ve‘ ş-şengerfāt (civalar ve zincifreler) (379a)
14. Bāb: Fi‘r-raşāşāt ve‘ s- semnāt ve‘l- kebārīt ve‘l- ekālīl (kurşunlar, kalay ve yağlar, tereyağ ve kükürtler ve bitki türlerinden gümüş ve altın yaldızlı boya) (384a)
15. Bāb: Fi‘l-eḥcār ve‘ z-zucācāt ve‘ t-teşbītāt (taşlar ve camlar ve sağlamaştırma) (387b)
16. Bāb: Fi‘l-ekāsīr ve‘l-eşbāğ ve‘c-cevherātu‘l-müsta‘mele (her türlü madeni altına çevireceğine inanılan madde, etkili ve şifa veren şurup ve eter ve kimi bitki kökleriyle yapılan ilaç ve kullanılmış özler, bazı asitlerin genel adı) (397a)
17. Bāb: Fi‘l-miyāḥ ve‘l- ḥallāt ve‘ s-skencebīnāt ve‘l-a‘sāl ve‘ r-rubbūb (sular ve sirkeler ve kaynatılmış şeker şurubu ve sirkeden yapılan bir içecek ve ballar ve meyve suları) (400a)

18. Bāb: Fi'l-meşrūbāt ve' n-nukū'āt ve'l- maṭbūhāt ve'l- ḥumūru'd-devā'iyye (içecekler ve ilaç için bitkiden çıkarılan sıvılar ve pişirilmişler ve ilaçlı içkileri) (414b)
 19. Bāb: Fi'l-lu'ūqāt ve'l- hūlāmāt ve'l- müstaḥlebāt ve'c-cullābāt (yalama ve jelatinli maddeler ve süt kıvamına getirilmiş beyaz ilaç ve gülsuyu) (421a)
 20. Bāb: Fi'l-ḥamīrāt ve' c-cevārişāt ve'l- muferrihāt ve'l- ma'ācīnū'l-muḳaviyye ve'l- müleyīne ve'l-Müşhile (reçel, bal ve el değirmenlerinde dövülmüş, mideyi kuvvetlendirici ve hazma yardımcı terkipler ve iç açıcı şeyler ve kuvvetlendiren ve yumuşatıcı ve müşhil hamurları) (424b)
 21. Bāb: Fi'l-iyāricāt ve'l-aṭrīfilāt ve't- tiryākāt ve'l- ma'ācīnū'l-muḥaddire (müshil ilacı ve deri tabakalanmasında ve boyanmasında kullanılan helile meyvesi ve panzehir, afyon ve uyuşturucu hamurlar) (433a)
 22. Bāb: Fi's-süfūfāt ve'l- akrāş ve'l-ḥubūb (toz ilaçlar ve haplar) (439b)
 23. Bāb: Fi'n-nuṭūlāt ve'l- kemmādāt ve'l- lezḳāt ve'l- laşḳāt (bagnuoile, medicina, epitemata ve kompres yapmak ve yakı gibi vücuda yapıştırılan ilaç ve yakılar) (458a)
 24. Bāb: Fi'z-zammādāt ve'd-diyāḥlūnāt ve'l-munaffātāt ve'l-merāhim ve'l-kīrūṭiyyāt (merhemle yaraya sarılan sargı ve keten tohumu, hatmi çiçeği ve çemen otu oluşan bir merhem, verem için yumuşatıcı ve nemlendirici ve yağlı paçavralar ve merhemler ve özel bir bitkinin merhemi) (461a)
 25. Bāb: Fi'l-gīsūlāt ve'l-ebzunāt ve'l- edhānu'l- menḳū'a ve'l-maṭbūḥa (losyon ve sürülecek merhem, yağ, ilaç ve suda kaynatılmış ve pişirilmiş yağlar) (472a)
 26. Bāb: Fi'l-iḥṭikānāt ve'ş- şāfāt ve'l- ḥumūlāt ve'z- zerrākāt ve'l- ferāzcāt ((enjekte etmeler) enjeksiyon ile çekme ve fitil ve doktorun yaptığı ve penis yaraları için bir ilaçlarve rahim hastalıkları için ilaçlar) (477b)
 27. Bāb: Fi's-sünūnāt ve'l- ğarāğır ve'l- mazāmız (dişler için temizleme maddesi boğaz gargarası ve ağız gargarası) (482b)
 28. Bāb: Fi's-su'ūtāt ve'l- uṭūsāt ve'ş-şemmāmāt ve'l- buḥūrāt (buruna çekilen toz ilaçlar ve kokular ve tütsü, buğu) (485a)
 29. Bāb: Fi't-ta'likāt ve'l- acīnāt ve'l- ḥuzābāt ve'ş-şavābīn ve'l-kılīnsū'āt (taş ile ilgili ve hamur ve kına ve sabun ve beyin hastalıkları bir ilaç) (491b)
- El ḥātime fi vaşāya'l-eṭbbā** (Sonuç, Doktor tavsiyeleri) (493b)

SONUÇ

Abbâs Vesîm'in tıp alanında kaleme aldığı önemli eseri Düstûru'l-Vesîm fi Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm'dir. Eser, Batılılaşma yolundaki Türk tıbbının bir ürünüdür. Eser, 1161 / 1748'de yazılmıştır. Bu eserde her hastalığın önce Arapça, daha sonra Türkçe karşılığı verilip açıklanmıştır. Her hastalık sebep, belirtiler ve ilaç olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Yazar, Batılı ve Doğulu hekimlerden alıntılar yapmıştır. Eserin İstanbul'da birçok nüshası bulunmasına rağmen dilinin ağırlığı nedeniyle bugüne kadar eserin tamamı detaylı bir biçimde çalışılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abbas Vesîm, Düstûru'l-Vesîm fi Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm. RP, nu: 946, 947.
- Abbas Vesîm, Düstûru'l-Vesîm fi Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nu: 4097.
- Akıncı, S. (1947). "XVIII. Asırda Yaşamış Bir Hekimimiz Ve Meşhur Eseri". Hayat-Tarih Mecmuası, C I, S. 2, İstanbul.
- Akıncı, S. (1961). "Hekim Abbas Vesîm Efendi". İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası, 24: 695.
- Akıncı, S. (1964). "Kitâb-ı Düstûru'l-Vesîm Fi't Tıbb'ü Cedîd Ve'l-Kadîm'in İncelemesinden Ortaya Çıkan Sonuçlar". Yeni Tıp Âlemi, Aylık Tıp Dergisi, c. XIII, s. 146-148, İstanbul.
- Akıncı, S. (1962). "Osmanlı İmparatorluğu Tıbbında Disseksiyon Ve Otopsi". İstanbul Tıp Fakültesi, Mecmuası, C 25, İstanbul.
- Baltacı, C. (1992). "Abbas Vesîm Efendi". TDV, İ.A. C. 1, İstanbul, S. 29-30.
- Bursalı, T. (2000). **Osmanlı Müellifleri.** (Hzl.) Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Gökmen, F. (1944). "Abbas Vesîm. İslam Türk Ansiklopedisi, İstanbul.
- İhsanoğlu, E. Vd. (1997). **Osmanlı Astronomi Literatürü.** C I-II, İstanbul: IRCICA Yayınları.
- Karatay, F. E. (1961). **Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar Katalogu.** C1, İstanbul.
- Şeyhü'l-İslam Arif Hikmet Bey, Abbas Vesîm, Düstûru'l-Vesîm Fî Tıbbı'l-Cedîd Ve'l-Kadîm Zahriyedeki Hal Tercümesinde, Bdk, Nu: 4097.
- Şeşen, R., Akpınar, C., İzgi, C. (1983). **Türkiye Kütüphaneleri İslâmî Tıp Yazmaları** (Arapça, Türkçe ve Farsça) Kataloğu. Tarih, Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi Yayını. İstanbul.
- Tuğluk, İ. H. (2007). **Abbas Vesîm Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi.** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuğluk, İ. H. (2015) "Abbâs Vesîm'in Mensur Eserleri ve Bu Eserlerdeki Şiirlerin İncelemesi" Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 21.